

Проблемні питання криміналістики і судового контролю із забезпечення прав дітей і неповнолітніх, постраждалих від насильства

Олена Журавель

суддя Златопільського міськрайонного суду Харківської області, м. Златопіль, Харківська область, Україна, e-mail: Zhuravellena07@gmail.com

Олександр Юхно

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри криміналістики та судової експертології, Харківський національний університет внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України, м. Харків, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4771-0531>, e-mail: oleksandruhno2@gmail.com

Досліджено стан криміналістики й судового контролю із забезпечення прав дітей і неповнолітніх, постраждалих від насильства. Проаналізовано законодавчу та нормативно-правову базу, що регулює цей напрям правоохоронної, прокурорської та судової роботи, її специфіку й особливості. Висвітлено теоретичні та прикладні проблемні питання особливостей підготовки і призначення судових експертиз, спрямованих на захист прав дітей і неповнолітніх. За результатами дослідження виявлено наявні проблеми й запропоновано шляхи їх розв'язання та заходи оптимізації.

Ключові слова: діти; неповнолітні; постраждалих; права; забезпечення; реалізація; досудове розслідування; спеціалізація; слідчий; дізнавач; прокурор; експертиза; поліграф; допит; слідчі дії.

Challenges of Criminalistics and Judicial Oversight in Securing the Rights of Children and Minors Affected by Violence

Olena Zhuravel, Oleksandr Yukhno

The paper explores the state of criminalistics and judicial oversight to protect the rights of children and minors affected by violence. The authors analyse the legislative and regulatory framework regulating this area of law enforcement, prosecutorial and judicial work, its specifics and peculiarities. Theoretical and practical challenges relating to the preparation and conduct of forensic examinations aimed at safeguarding the rights of children and minors are covered. The study revealed existing problems, suggested ways to solve them, and proposed optimisation measures.

Keywords: children; minors; victim; rights; support; implementation; pre-trial investigation; specialization; investigator; inquiring officer; prosecutor; forensic examination; polygraph; interrogation; investigative actions.

Європейський суд з прав людини (далі — ЄСПЛ) продовжує знаходити недоліки в українському правозастосуванні з питань гарантування та до-

тримання прав дітей і неповнолітніх на досудовому слідстві, передбачених Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод і понад

17 протоколами до неї, а також Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН «Захист осіб з психічними захворюваннями та поліпшення психіатричної допомоги» [1; 2].

Ураховуючи поблажливе ставлення нашої держави й законодавця до регулювання прав дітей і неповнолітніх (зокрема, постраждалих від насильства та злочинів), усе ж простежується поступова й наполеглива позитивна тенденція дотримання та реалізації їхніх прав. Із метою якісного забезпечення правового захисту осіб такої категорії на досудовому розслідуванні забезпечують спеціалізацію слідчих і дізнавачів, які мають значний професійний досвід, а для проведення профілактичної діяльності діють підрозділи ювенальної поліції Національної поліції України.

Згідно з нормами Закону України «Про прокуратуру» і наказом Офісу Генерального прокурора від 04.11.2020 р. № 509 «Про особливості виконання функцій прокуратури з питань захисту інтересів дітей та протидії насильству», безпосереднє виконання функцій прокуратури щодо захисту інтересів дітей покладено на ювенальних прокурорів [3; 4]. Відповідно до Закону України «Про судову систему і статус суддів» у місцевих і апеляційних судах діє спеціалізація слідчих суддів і суддів, стаж роботи яких у судових інстанціях має складати не менше ніж 10 років [5].

Слід виокремити напрями правопорушень, від яких може постраждати досліджувана категорія осіб. Як свідчать результати дослідження, доволі складним є процес з'ясуван-

ня та доказування складу злочину щодо втягнення дітей і неповнолітніх у злочинну діяльність, проституцію та жебрацтво, за якими їх визнають потерпілими. Зважаючи на складну та тривалу стадію формування психіки дітей і неповнолітніх, особливо в неблагополучних сім'ях, сиріт та ін., доволі проблематично доводити такі злочини. До того ж, окрім фізичного, наявний ще й психологічний вплив на таку категорію осіб, що підлягає визначенню. Саме тому під час розслідування та налагодження нормального психологічного контакту й обрання відповідної тактики для спілкування з дітьми й неповнолітніми необхідно залучати відповідних спеціалістів: психолога, педагога або психіатра. Такою самою особливістю вирізняється й досудове розслідування кримінальних проваджень щодо насильства в сім'ї, від якого постраждали діти або неповнолітні, негативні дії чого і вплив характеризуються певною тривалістю в часі, тому саме на підрозділи ювенальної поліції покладено завдання з негайного реагування на такі факти в разі їх виявлення. За таких обставин (для з'ясування істини у кримінальному правопорушенні) доцільним є, залежно від конкретних обставин, проведення як психологічної (на практиці проводять 6,1 %), так і комплексної психолого-психіатричної (на практиці проводять 93,9 %) або наркологічної експертизи (на практиці проводять 22,7 %) [6, с. 159—160]. Такі самі проблеми постають і у кримінальних провадженнях, зареєстрованих за кримінальними фактами (а не щодо конкретних

осіб), за якими проходять діти віком 11—14 років, що вчинили тяжкі й особливо тяжкі злочини, а також підозрюваними за якими є неповнолітні з 14 до 16—18 років. У цьому напрямі важливим є формулювання запитань, які ставлять експертам — психологам і психіатрам. Поряд зі стандартними запитаннями, дізнавач, слідчий, прокурор, суддя (зважаючи на матеріали конкретного кримінального провадження та обставини вчинення кримінального правопорушення) мають правильно сформулювати запитання, попередньо провівши консультації зі спеціалістами, педагогами, експертами (психологами або психіатрами), а також ознайомити їх із наявними документами, що характеризують таку категорію осіб, обставини й умови виховання (зокрема, у повних чи неповних сім'ях їх виховували), поведінку в закладах, де вони проживали, навчались або працювали, хто міг негативно вплинути на їхню поведінку або втягнути чи сприяти вчиненню правопорушення або стати постраждалими. Без цих даних, відповідно до вимог проведення експертних досліджень, будь-який вид судової експертизи або консультації не буде проведено.

Слід сказати, що за зазначеними вище категоріями кримінальних проваджень з метою захисту прав такої категорії осіб залучають захисника-адвоката й законного представника, а порядок проведення досудового розслідування врегульовано окремими главами Кримінального процесуального кодексу України (далі — *КПК України*) [7]. Як свідчить слідчо-судова

практика, відомості про психологічний або психіатричний стан осіб досліджуваної категорії, яких у перспективі можуть визнати неосудними або обмежено осудними чи які після вчинення кримінального правопорушення або під час проведення розслідування захворіли на психічне захворювання, з'ясовують відповідно до положень гл. 38 КПК України (таке розслідування проводять в особливій процесуальній формі; щодо таких осіб проводять психологічні, найчастіше — комплексні психолого-психіатричні експертизи (ст. 486 КПК України)), за результатами чого суд застосовує до них не покарання, а примусові заходи медичного характеру, а до осудних дітей і неповнолітніх за певних умов — примусові заходи виховного характеру (ст. 497 КПК України) [7].

Із метою більш ефективного розв'язання порушених нами проблем і застосування знань спеціалістів та експертів для забезпечення й реалізації прав дітей і неповнолітніх, постраждалих від насильства, під час досудового розслідування слід керуватися Науково-методичними рекомендаціями з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, якими регламентовано для проведення судово-психологічної експертизи застосовувати поліграф, але за письмовою згодою особи [8]. На нашу думку, таку згоду слід отримати за узгодженням з лікарем-психологом (психіатром) у разі лікування такої особи, захисника-адвоката й законного представника дитини або неповнолітнього в межах не тільки кримінального

провадження, а й поза ним, у разі виникнення такої потреби, що може позитивно вплинути на урівноваження та нормальний психічний стан такої категорії осіб. Для реалізації застосування поліграфа слід знати, що у 2021 р. Національний класифікатор ДК 003-2010 «Класифікатор професій» доповнено професією поліграфолога з відповідними вимогами до статусу й повноважень такого експерта, що має враховувати дізнавач, слідчий, прокурор і суддя в разі залучення такого фахівця [9].

За визначенням О. Кочури, слід зважати на особливості проведення слідчих (розшукових) дій за участю дитини або неповнолітнього потерпілого [10]. Так, зокрема, відповідно до ч. 2 ст. 226 КПК України їх можна допитувати не довше 2 годин на день, із перервою після першої години допиту, а з тактичних міркувань — за участю захисника, законного представника, педагога, психолога або лікаря (ч. 1 ст. 226 КПК України) [7]. Бажано здійснювати це поза межами відділку поліції, у звичних для особи умовах. Якщо допит проводять у приміщенні поліції, то за рекомендаціями психологів доцільно здійснювати це в «зеленій кімнаті». Перед початком допиту, який можна поділити на кілька етапів, особам, які не досягли 16 років, слід роз'яснити обов'язок давати правдиві показання (таку особу не попереджають про кримінальну відповідальність за відмову від показань і завідомо неправдиві показання — ч. 3 ст. 226 КПК України) [7; 10, с. 176—178]. Якщо потерпілим є дитина або неповнолітній, які мають

тяжкий стан здоров'я або за інших складних умов, то на стадії досудового розслідування такого потерпілого може допитати слідчий суддя, що є новелою для КПК України.

За такою категорією кримінальних проваджень від посадових осіб вимагаються високі професійність, ретельна підготовка та попередні консультації з відповідними спеціалістами. Утім, порушені проблеми потребують більш докладного дослідження та наукового вивчення.

Перелік джерел посилання

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини) від 04.11.1950 р. (зі змін. та допов.) ; ратифік. Законом України від 17.07.1997 р. № 475/97-ВР ; чинна для України з 11.09.1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 28.08.2025).
2. Захист осіб з психічними захворюваннями та поліпшення психіатричної допомоги : резолюція Генасамблеї ООН від 18.02.1992 р. № 46/119. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU91323> (дата звернення: 28.08.2025).
3. Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014 р. № 1697-VII (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text> (дата звернення: 28.08.2025).
4. Про особливості виконання функцій прокуратури з питань захисту інтересів дітей та протидії насильству : наказ Офісу Генпрокурора від 04.11.2020 р. № 509. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0509905-20#Text> (дата звернення: 28.08.2025).
5. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 28.08.2025).

6. Строк І. А., Юхно О. О. Основи методики розслідування умисних тяжких тілесних ушкоджень, заподіяних у стані сильного душевного хвилювання : монографія. Харків, 2022. 204 с.
7. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 28.08.2025).
8. Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : затв. наказ. Мін'юсту України від 08.10.1998 р. № 53/5 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 28.08.2025).
9. Національний класифікатор ДК 003-2010 «Класифікатор професій» : затв. наказ. Держспоживстандарту України від 28.07.2010 р. № 327 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va327609-10#Text> (дата звернення: 28.08.2025).
10. Кочура О. О. Неповнолітній потерпілий як учасник кримінального провадження : монографія / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. О. Юхна. Харків, 2015. 280 с.